

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 74 (2024), 1-17.

Geliş/Received: 03.01.2024

Kabul/Accepted: 04.04.2024

DOI: 10.46955/ankuayd.1414348

(Araştırma Makalesi/Research Article)

KİMLİK ALGISI ÜZERİNDEN PONTUS MESELESİ PONTUS ISSUE THROUGH PERCEPTION OF IDENTITY

ARZU NESLİHAN AKCAN*

ÖZ

Avrupa'daki milliyetçilik akımının etkisiyle Yunanistan'ın 1830 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi sonucu, yeni bağımsızlığını kazanan ülke, yavaş yavaş topraklarını genişletmeye başlamıştır. Megali İdea hayaliyle hareket etmekte olan Yunanistan, Rum azınlıkları bahane ederek özellikle Osmanlı'dan toprak alma gayreti içine girmiştir. Karadeniz'de Rumlardan oluşan bağımsız bir "Pontus Devleti" kurmak ve bu ülkeyi Yunanistan'a ilhak etmek düşüncesi, bu toprak genişletme politikası içindedir.

Var olmayan bir kimlik üzerinden Yunan üst kimliği oluşturulmuş ve Pontus kimliği de bu üst kimlik ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede canlı tutulmaya çalışılan "Pontus Meselesi" ise özellikle Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na son anda dahil olması ile yeniden parlatılmaya çalışılmıştır. Mondros Mütarekesi sonucu İtilaf Devletleri ile birlikte Anadolu'yu işgale başlayan Yunanistan, uzun süreden beri hayalini kurduğu Megali İdea düşüncesine yakınlaşması için en büyük adımı atmıştır. Buradaki işgali meşru kılmak ve işgalin süresini uzatmak amacıyla Yunanistan, Pontus meselesini de bir yandan kaşımaya başlamıştır. Ancak Anadolu topraklarında 1919 yılında başlayan Milli Mücadele süreciyle büyük yenilgi alan Yunanistan, Anadolu'dan çekilmek durumunda kalmış ve Megali İdea düşüncesi en büyük darbeyi burada almıştır. Yine de Yunanistan idealinden hiç vazgeçmeyerek bu meseleyi uluslararası arenaya taşımaktan geri kalmamış ve meselenin halen sorun teşkil etmesi için uğraşmaktadır. Bu çalışmada sosyolojik açıdan Pontus meselesine bakılırken konunun tarihsel boyutu da göz ardı edilmeden aktarılmaya çalışılmış ve bu amaca hizmet eden tarihi ve sosyolojik kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Kimlik, Megali İdea, Pontus, Yunanistan.

ABSTRACT

As a result of Greece declaring its independence from the Ottoman Empire in 1830, under the influence of the nationalist movement in Europe, the newly independent country gradually began to expand its territory. Acting with the dream of Megali Idea, Greece attempted to take land, especially from the Ottoman Empire, using the Greek minorities as an excuse. The idea of establishing an independent "Pontus State" consisting of Greeks in the Black Sea and annexing this country to Greece is within this policy of territorial expansion.

A Greek super-identity was created over a non-existent identity, and Pontus identity was tried to be reconciled with this super-identity. In this way, the "Pontus Question", which was tried to be kept alive, was tried to be brightened again, especially with Greece's involvement in World War I at the last minute. Greece, which started to occupy Anatolia together with the Allied Powers as a result of the Armistice of Mudros, took the biggest step towards getting closer to the Megali Idea it had dreamed of for a long time. In order to legitimize the occupation here and prolong the duration of the occupation, Greece started to scratch the Pontus issue. However, Greece, which suffered a great defeat with the War of Independence that started in Anatolia in 1919, had to withdraw from Anatolia and the Megali Idea received the biggest blow here. Nevertheless, Greece never gave up on its ideal and did not hesitate to bring this issue to the international arena is trying ensure that the issue still poses a problem. In this study, while looking at the Pontus issue from a sociological perspective, it has been tried to be conveyed without ignoring the historical dimension of the issue, and historical and sociological sources that serve this purpose have been used.

Keywords: Black Sea, Identity, Megali Idea, Pontus, Greece.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, arzu.neslihan.akcan@gmail.com, ORCID: 0009-0003-0133-8273.

Extended Abstract

The Greeks carried and tried to convey Greek consciousness within the scope of goals such as keeping alive the idea of Megali Idea, which they saw as the world image, and seizing the areas that were seen as so-called “deserved”. Within the scope of this Greek consciousness, which does not coincide with the theory of nations having a finite border, they wanted to own more land and seize the areas where people they considered Greek lived. It is an emerging reality that the people they see as Greek are border, which is expressed as a finite border. However, the Greeks, who tend to gather supporters by establishing a “lost bond”, have always had problems with Turkey, which is their border neighbour at this point. The emergence of the Greek independence movement constitutes an important turning point in terms of the emergence of these problems. The Greeks, who have continued to demand more rights and land on Turkey since their independence, have placed Turkey in the position of the other and in the perception of the enemy within the scope of the great ideal they created. This situation remains a major factor in damaging the relationship between the two countries. Greece, which garners Western sympathy and attention as it puts forward the idea of being the ancestor of Western world, also gathers supporters in the international arena in line with its great ideal.

The Black Sea region is among the lands that Greece is interested in within the scope of the Megali Idea. The main basis for the location of this region is the establishment of a Pontus State with a long history. It is a historical fact that the Pontus State, founded on the plane of existence, has no ties to Greece or the Greeks. Nevertheless, Greece, which established a connection between this state and the people living here later, puts forward the imagination that the people living in today’s Black Sea of the Pontus State, which was formerly established in this region, and goes beyond just putting forward a thesis in this ambiguity, and goes beyond the importance of the people in the region and the international community. He wants the community to believe in this thesis. In fact, not only does it desire it, but it goes further and sometimes tries to create confusion in the region in terms of identity and origin.

The period in which the greatest struggle for the Greek consciousness to be active in this region took place after World War I, during the occupation period of Turkey. In this period, by taking advantage of the gravity of the situation, they tried to create a seriously different perception of identity in the region and to the origins of the Pontus State, the awareness of “Greekness”, based on a “lost” identity connection that did not actually exist. By bringing Greek and Christian elements to the region at certain times, it can be seen that a provocative line was taken in terms of realizing the historical imagination in question. It was claimed that there were more people with Greek identity in the region than Muslim Turks, and efforts were made to bring foreign elements to the region to serve this purpose. However, when compared to real population data, it has come to light that the situation is exactly the opposite as expected.

In order to establish a Pontus State and include this state in the territory of Greece, it was a matter of fact gathering supporters and entering into a strict propaganda process. With the propaganda made during this period, the so-called Greek identity in the region was tried to be underlined and the Greek population of the region was tried to be overstated in order to gather more supporters and embrace this cause. Exhibitions, demonstrations were organized and other means of communication were used effectively, and a serious attempt was made to gather international supporters. However, there has not been sufficient success in finding a response to these initiatives and making a decision. Because, in fact, the fact that a certain nation does not permanently remain in the area where the Pontus State is located, which lived in the region a long time ago but was destroyed and replaced by other nations, makes it difficult or even impossible to establish a bond between the Pontus identity, whose traces have been erased, and the Greeks who exist today. The fact that there is no definitive data is also important in supporting this situation. In this study, it is underlined that the Pontus issue is conceptually and historically far from the Greek identity, and argues that Greece’s claim to rights in the Black Sea region today is due to an unfounded reason. It is also underlined that it is not a correct attitude to establish a layered relationship pattern between two communities in a sociological sense.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde II. Mehmet döneminde oluşan 'millet sistemi' çerçevesinde her etnik ve dini cemaate mensup olanların inançlarını Ekümenik Ortodoks Kilisesi kontrolünde yaşamalarına izin verilirken bir süre sonra bu kilisenin Yunan olmayanları Yunanlılaştırma politikası güttüğü görülmüştür. Balkanlardaki Ortodoks cemaatlerin kilise ve dil-egitim üzerinden Yunanlılaştırmaya tepki olarak kendi kiliselerini kurma isteği, bir anlamda etno-dini kimlik talebinin bir uzantısı olarak görülebilirdi. Nitekim 1870 tarihinde berat alan Bulgar Eksarhlığı'nın bu tür bir tepki sonucu ortaya çıktığı bilinmektedir. Hülasa bu tür bir asimilasyon politikası, Balkan coğrafyasında milli kiliselerin açılmasını tetiklemiştir. Milli kiliseler, aslında Fransız İhtilali'yle oluşan milliyetçiliğin bu bölgede etkili olmasında alan açmıştır.¹ Din ve mezhep farklılıkları üzerinden toplumu çeşitli parçalar ile değerlendiren millet sistemi ile Osmanlı Devleti içindeki farklı milletlerden oluşan cemaatlere sağlanmış olan temel inanç hak ve özgürlükleri, Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik fikri ve 1821 yılında ortaya çıkan Yunan isyanı sonucu uygulanabilirliği yara almıştır.² Esas olarak Osmanlı millet sistemi, eşit vatandaşlık hakkı üzerine kurulu Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile artık pratik anlam ve önemini kaybetmiştir.³

Avrupa'da yaşanan bu hareketlenmelerden Osmanlı İmparatorluğu içinde en fazla etkilenenler Avrupa'ya en yakın noktada bulunan Balkanlar adı verilen bölge olmuştur. Nitekim ilk bağımsızlık hareketleri de bu bölgede başlamıştır.⁴ Bu bölgede yer alan Yunanistan'ın bağımsızlık hareketinin temelinde, Yunanistan merkezli eski Bizans Devleti'ni yeniden kurmakla ilgili büyük bir hayal vardı. 'Büyük fikir' anlamına gelen bu hayale 'Megali İdea' denmektedir. İstanbul'da yer alan Fener Rum Patrikliği, Eski Bizans'ın tekrardan diriltilmesi için Bizanslı olma ruhunu canlı tutmaya çalışmıştır. Patrikhane kapısının üzerindeki Bizans kartalı, her yıl parlatılmış ve Bizans ruhu, Rum kiliselerinde yaşatılmaya devam etmiştir.⁵ Bu ülkü kapsamında, 1830 yılında Yunan Devleti kurulmuştur. Yunanistan'ın kurulmasıyla beraber devletin en büyük hedefi, Megali İdeayı gerçekleştirmek olmuştur. Bunu yaparken de ilk yöneleceği veya yönelmek istediği topraklar Anadolu'dan geçmektedir.⁶

Ülküsel olarak yaratılmak istenen Yunanistan aslında daha geniş kapsamlıdır. "Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de İstanbul ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur." (Smith, 2002:17) Kendilerinin olmasını planladıkları bu topraklarda yer alan Rumlarla irtibat kurmak, onları yüreklendirmek bakımından Islahat Fermanıyla aktifleşen Yunanistan, bunun da ötesine giderek bu azınlık grupların bağımsızlık kazanarak Yunanistan Devleti çatısı altında toplanmalarını sağlamak istemiştir. Bu hayallerle Yunanistan'ın etkin rol oynadığı alanlardan biri de Osmanlı'nın kuzeyinde yer alan ve Rum azınlığının yer aldığı Karadeniz bölgesi olmuştur. Yunanistan burada bir Pontus Devleti kurmak hayali içinde olmuştur.

Pontus meselesinin nereden doğduğuna bakılacak olursa; Pontus kelimesi, Helen kökenli bir kelime olmamakla birlikte ilk kez MÖ 750 yılında Homeros'un *Ilias (İlyada)* adlı eserinde⁷ *hırçın, kırçıl deniz* ifadeleri yerine kullanılmıştır.⁸ Eski çağlarda Grekler tarafından Karadeniz'de ticaret yaparken karşılaşılan zorlukları ifade etmek amacıyla kullanılmış olan *Pontos Aexeinos* terimi *dost olmayan deniz* anlamına gelmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle ve denize daha dayanıklı olan gemilerin yapılmasıyla bu kavram yerini dost, konuksever deniz anlamına gelen *Pontos Eukseinos* kavramına bırakmıştır.⁹ Esasen coğrafi bir yer adı olarak kullanılmış olan Pontus, Karadeniz bölgesini ifade etmek için kullanılmıştır. "Pontus Kapadokyası" olarak adlandırılan bölgeye daha sonraları Latinler ve Grekler tarafından Anadolu'nun kuzey ve kuzey doğu kısmını ifade etmek için Pontus

¹ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, 20.

² Murat Saraçlı, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar*, Ankara: Adres Yayınları, 2012, 92-93.

³ Temel Meri, "Millet Sistemi", *Milliyetçilik*, Ed. Tefvik Erdem, İstanbul: Otorite Yayınları, 2020, 1021-1032.

⁴ Barbara Jelavich, *History The Balkans 20. Century*, United States of America: Cambridge University Press, 1985, 13-45.

⁵ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (18. Ve 19. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları 8. Seri- No.1, 1940, 17-18.

⁶ Mesut Çapa, Veyssel Usta, *Ortahisar Tarih Müzesi Arşivi Belgelerinde Pontus Meselesi*, İstanbul: Tarih Müzesi Yayınları-1, 2017, 15.

⁷ İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, *Karadeniz'de İsyân Mübadele ve Propaganda*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020, 13-15. (Homeros'un İlyada eserinde "pontus" kelimesi geçen yerlere detaylı olarak bakmak için: Homeros, İlyada, Ed. D. B. Monro ve T. W. Oxford (Çev. N. Kazantsaki, I. Kakridi), 1920, B 120, H 60, F 55.)

⁸ Homeros, *İlyada*, Çev. A. Erhat, A. Kadir, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1958, 1; 350.

⁹ Mehmet Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesinde Pontusçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 14 (2007), 1-28.

ya da Pontos kavramı kullanılmıştır.¹⁰ İran asıllı Mithradates ailesi tarafından Amasya merkezli MÖ 281 yılında kurulan ve MS 63 yılında yıkılan Pontus Krallığı, Pontus isminin kullanıldığı tek devlet olmuştur.¹¹ Yunanlılık ile ilgisi olmayan bu devletten söz ederken MÖ 4. Yüzyılda Isocrat'ın Asya'yı İran'la Avrupa'yı Yunanistan'la kimliklendirmesi¹² bu bilgiye dayanak oluşturması bakımından önemlidir. Ancak burada salt bir Yunanlılık ve İrânlılık söz konusu olan bölgelerde hâkimdi diyebilmek açısından destekleyici bir veri yoktur.

Ancak Pontus'un İran, Türk ve Rum kimliklerinin sentezinden bir araya geldiğini ve daha da önceye bakmak gerekirse Sümer, Gutti, Kimmer, Hitit kültürlerinin etkisini burada görmek mümkündür. Aslında Pontus'un tamamen Rum olduğunu belirtenler bulunsa da kimlik bakımından bunu doğrulayacak bir bilgi yoktur.¹³ Eğer burada salt bir Rum varlığından söz edilecek olursa diğer kimliğe ait olan unsurların yok sayılması problemi doğacaktır.

Kimlik tanımlaması yapılırken de toplumsal anlamda bir aidiyet bağının yeterli olduğu ile ilgili algı¹⁴ gerçek dışıdır. Çünkü bireyin hiç ait olmadığı bir yere veya topluma aidiyet bağının olduğunu söylemesi ile bu durumun gerçek olması olanaksız bir retoriktir. Pontus meselesi bağlamında bölge halkı üzerinde zaten Yunanlılık bağlamında bir aidiyet bağı başlangıçta yoktur. Ancak bağımsız Yunanistan'ın, bu algının kurulmasına çanak tuttuğu bir gerçektir.

Yunanistan'ın milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsızlığını kazanması sonucu Anadolu'da yaşayan Ortodoks Hıristiyanlar arasında zaman içinde Yunan milliyetçiliği baş göstermiş¹⁵ ve Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan Pontus adı verilen bölgede de İslahat Fermanıyla bu düşünceler yayılmaya başlamıştır. Bu bölgedeki Rumları Yunanlılaştırarak yeni bir devlet oluşumunu sağlamak ve bu yeni devleti de enosis ile topraklarına katmak isteyen Yunanistan, kurulduğu günden itibaren bu hedef doğrultusunda adımlar atmıştır.¹⁶

Pontus Üzerinden Kimlik İnşası: Yunanlılık

Bir toplumu simgeleyen şeyler, toplumun bu simgelere indirgenmesi veya bu simgeler tarafından söz konusu olan toplumların belirlenmesi anlamına gelmemektedir. Toplum anlamak bakımından onu simgeleyen kimlik ve kökenin toplum tarafından kendi kendine sorulması demek, aynı zamanda o toplumun varlık ile ilgili bir sorununun olduğu anlamına gelmektedir. Simgesel nitelikteki şeylerin üzerindeki imgeselin nüfuzundan hareketle toplumsal anlamda imgesel imlemlere bakıldığında, bireyselden farklı olarak, bir düş niteliği taşımaktan daha geniş bir anlam ve alan ifade etmekte ve belirli bir var olma sınırına hapsolmemektedir. Yunanlıların "dünya imgesi" buna örnek olarak verilebilir.¹⁷ Yunanlıların dünya imgesi, "Yunanistan Devleti" olmanın dışında geniş anlamda bir egemenlik, yani Megali İdeayı ifade etmektedir.

Çok eski tarihlerde Yunan şair Rigas, büyük bir Yunanistan hayali ile bir harita çizmiş ve sınırlarını çok geniş tutarak Karadeniz'e kadar uzatmıştır. Yunanlılar tarafından olması gereken sınırların olduğu bu haritada¹⁸ Balkanlardan Anadolu topraklarına kadar uzanan 'Helen Cumhuriyeti' adında bir ülkeye yer verilmiştir.¹⁹ Bu da Megali İdea hayalinin simgeselden öte giderek imgesel bir anlam ifade etmesine hizmet etmiştir. Buradan hareketle; Karadeniz bölgesinde bir kimlik ve köken karmaşasının yaratılması, aslında bölgede Pontus varlığıyla ilgili bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Anthony Smith'e göre; karmaşıklık içeren milli kimlik, gelecekteki idealara ulaşmak hedefiyle oluşturulan mitlerden biri olan milliyetçiliğin de kökeninde yer aldığı milletten türetilmektedir. Değişen şartların ve dönemin etkisiyle araçsal bir nitelik halini alan milli kimlik, tarihsel bir ürün olarak görülse de nihayetinde bunun yozlaşması ve ardından belki de yok olması tarihi bir olay olmaktadır.²⁰ Bir milli kimliğin yok olmasının

¹⁰ Mikail Kolutek, *Tarih Perspektifiyle Yunan Meselesi*, Doktora Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

¹¹ Çapa, Usta, Ortahisar Tarih Müzesi, 16.

¹² Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, Ankara: Adres Yayınları, 2004, 29.

¹³ Orhan Türkdöğân, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999, 234,240.

¹⁴ Der. Uğur Biryol, *Karadeniz'in Kaybolan Kimliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, 13-14.

¹⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 58, 61-62, 91.

¹⁶ Çapa, Usta, Ortahisar Tarih Müzesi, 15-16.

¹⁷ Cornelius Castoriadis, *Toplum İmgeleminde Kendini Nasıl Kurar? Cilt 1: Marksizizm ve Devrimci Kuram*, Çev. Hülya Tufan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, 226, 244-245, 255.

¹⁸ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma*, 19-20.

¹⁹ Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

²⁰ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik* Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları 2016, 39, 41.

olağanlığından hareketle meseleye açıklık getirmek bakımından Pontus meselesinin nasıl doğduğuna göz atmakta fayda bulunmaktadır.

Ksenophon'a göre; MÖ 400 yılında farklı etnik gruplardan insanlar, Anadolu'nun içlerinden veya Kafkaslardan gelip bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bölgedeki yer isimleri ve yapılan kazı sonuçları, İskitlerin bu bölgede yaşamış olduğu ortaya çıkarmış, daha sonra bölgeye Medler ve Persler hâkim olmuş, ardından MÖ 334 yılında Büyük İskender hakim olmuştur.²¹ Bölgede Helenler tarafından İÖ 750-550 yıllarında küçük kentlerin kurulmuş veya göçmenler yardımı ile bölgenin Helenleştirilmiş olduğu söylene de Ksenophon'un MÖ 380'lerde yazdığı Anabasis adlı eserinde bu küçük kentlerin Anadolu halktan oluştuğu ve bölgede Helenleşmenin küçük girişimlerden öteye gidemediği yer almıştır. Büyük İskender'in bölgeye hâkim olması ile de Helenleşme iç bölgelere sızamamıştır. Ancak daha sonra Helen kültüründen etkilenilmesi söz konusu olmuştur.²²

İskender İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla İran asıllı Pers satrapının oğlu I. Mithridates tarafından bölgede kurulan Pontus Krallığı, MÖ 63 yılında yıkılmıştır. Bu devletin yıkılmasıyla Roma, Anadolu'nun tek hâkimi konumuna yükselmiş ve Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla da Doğu Roma bu bölgeye hakim olmaya başlamıştır. Bu dönemde Hıristiyanlık, bölgede yoğun bir şekilde yayılmış ve Doğu Roma'nın güç kaybetmesi ardından 1207 yılında bölgede, Doğu Roma prensi Alexy Komnen tarafından Trabzon Devleti kurulmuştur. Soyu Doğu Roma'ya dayanan bir kısım aile, bu devletin sınırları içine yerleştirilmeye başlanmıştır. Pontus Devleti ile Romalı prens tarafından kurulan Trabzon Devleti arasında hiçbir bağ bulunmamakta ve Trabzon Devleti'nin vatandaşları; Anadolu halktan, İranlılardan ve az sayıda bölgeye yerleştirilen Rumlardan oluşmaktadır.²³ Aslına bakılırsa Trabzon Devleti hakkında yetersiz bilgiden kaynaklı olarak Batılı tarihçilerin bu devleti, Bizans İmparatorluğu'ndan ayrı tutmamaları söz konusudur. Bunun aksine Fallmerayer, çalışmasında antik Helenlerle Karadeniz bölgesindeki halkın çok az bağlantısı olduğuna yer vermiştir.²⁴ Yunan uygarlığı, Helen uygarlığının devamı değil, her iki uygarlıktan bazı öğelerin bir araya toplanmasıyla ortaya çıkan bir oluşumdur.²⁵

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Türkmen topluluklarının Anadolu'ya yayılması, 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması, bölgenin Türkleşmesine katkı sunmuştur.²⁶ Bölgede 1203 yılında kurulan Trabzon Devleti'nin dışında diğer devletlerin ve toplulukların oluşturulmaya çalışılan Yunan üst kimliğiyle ve Yunanistan'la hiçbir ilgisinin bulunmadığı açıktır.

Büyük Selçuklu Devleti döneminde ele geçirilen bölge, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde ise bağımsız olmuştur.²⁷ Komnenos Hanedanlığı tarafından 1203 yılında Trabzon Devleti, kurulmuş ve Osmanlı Devleti tarafından fethedileceği 1461 yılına kadar ayakta kalmıştır.²⁸ Büyük oranda Türkleşmiş olan bölge, 1461 yılında Osmanlı egemenliğine girerek Türkleşme sürecini tamamlamıştır.²⁹ Bölgenin tarihi akış içindeki durumunun incelenmiş olması, Yunanlıların dünya imgesine bu bölgenin hizmet etmemiş olduğunu ve etmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir.

İmkânsızlığı üstlenen cemaatin sonluluğu ve aşırılığı sunmasını savunan Maurice Blanchot'a³⁰ benzer bir bakış açısı sunan Benedict Anderson'a göre ise, "*Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur... sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez.*" (Anderson, 2004: 20-21) Yunan ulusunun kökenlerini eskiye dayandırmak şartıyla sonlu sınırlarını geniş bir

²¹ Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya" 1.

²² Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998, 11-12, 15. (Pers prensi Kyros, kardeşini tahttan indirmek için paralı asker topluyor ve toplanan Yunan askerlerin içinde yer alan komutan Ksenophon'un yaşadıklarından hareketle kaleme aldığı Anabasis adlı eserinde bölgede var olan yerli halklardan bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Ksenophon, Anabasis (Çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 13-14, 166-171))

²³ Ertan Köse, *Yunanistan'ın Türkiye ve Balkanlar Üzerindeki Stratejik Hedefleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

²⁴ Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, "Jakob Philipp Fallmerayer'in Trabzon İmparatorluğu Tarihi Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 22 (2017), 209-226.

²⁵ Ali Rattansi, Sallie Westwood, *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, Çev. Sevdâ Akyüz, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997, 163.

²⁶ Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, 81-85.

²⁷ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:135, Sayı 3, Sayı A.37, Ankara, 1993, 2-3.

²⁸ Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Deveci Bozkuş, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, 11/12 (2011), 77-139.

²⁹ Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya" 1.

³⁰ Maurice Blanchot, *İtiraf Edilemeyen Cemaat*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, 21.

çerçeve de çizimleri ve bu konuda çok esnek bir tavır takındıklarından söz etmek mümkündür. Bu durum, hayali bir tarih icat etmeye ve hatta imgesel bir var olma çabası güdüldüğüne işaret etmektedir. Milli bir kimlik oluşturma kapsamında Yunanistan tarafından geniş çaplı bir idea çizilse de Antik Yunan medeniyeti ile aralarında bir kopukluk veya kayıp bir bağ olduğunu kabul etmek istememektedirler.

Benzer bir şekilde Eski Yugoslavya ülkelerinin de hayali bir tarih icat etmeleri sonucu, geçmişle bugünü doğru bir şekilde analiz edip birbirinden ayırt etmelerinin yolu kapanmış olmaktadır.³¹ Yugoslavya ülkelerinden hareketle Yunanistan'ın dünya ve kurmaca tarih imgesine bakılacak olursa Megali İdea kapsamında pek çok alanda hak iddiasında ve ciddi anlamda toprak talebinde bulduklarını görmek mümkündür.

Yunanistan'ın toprak talebi içinde; İstanbul, Girit, Tesalya, Epir, Makedonya, Trakya, Ege Adaları, Batı Anadolu, Marmara çevresi, Kıbrıs, Trabzon ve çevresi yer almaktadır. Bu sayede büyük Yunanistan kurmayı hedeflemektedir.³² 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmış olması, Megali İdea hedeflerini gerçekleştirmek bakımından bir dayanak oluşturmuş ve Avrupa devletlerinin de desteğini almıştır. Megali İdea kapsamında gelişen Pontus meselesinin başarılı olması adına Mavri Mira Cemiyeti, Fener Rum Patrikhanesi, Rum Muhacirun Komisyonu gibi oluşumlar destekleyici görev üstlenmişlerdir.³³ Antik Yunan medeniyetinden geldiklerine inanan Avrupalılar, Yunanistan'a sempati duymuş ve bu oluşumların başarılı olması açısından Yunanlıları her açıdan desteklemişlerdir.³⁴ Yunanistan, eski Yunan medeniyetinin varisi konumunda yer aldığı her zaman vurgulamış ve bu durumu her fırsatta kullanmıştır. Avrupalılar, yıkılmaya başlamış olan Osmanlı Devleti'nden pay alabilmek ve bu yıkılış sürecini kısaltmak bakımından bölge ile ilgilenmiştir. Yılmaz Kurt'un deyişiyle, "*Megalo İdeacı kahramanlar boğulmadan çaydan bile geçememişler*" (Kurt, 1995:62) ve bu doğrultuda Avrupalıları hep yanlarına çekmeye çalışmışlardır.

Yunanistan'ın dış mesele olarak en fazla gördüğü ve ilgilendiği ülke konumunda ise Türkiye'nin olmasını Megali İdea fikriyle açıklamak mümkün olduğu gibi aynı zamanda milliyetçilik düşüncesinin etkileriyle açıklamak da mümkündür. Bu düşüncenin temeli, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında gerçekleşen Aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır. Milliyetçilik düşüncesinin zirve yaptığı dönem ise Megali İdea doktrininin uygulanmaya başlandığı dönemdir. Bu ekole göre Türkler, Rumları kendilerinden üstün bir uygarlık olarak görerek kiskanmakta ve bu nedenle tehdit etmektedirler. Türkiye, Yunanistan tarafından sürekli olarak öteki olarak görülmekte ve düşman olarak algılanmaktadır.³⁵ Yunanistan'ın kurulmasıyla Antik Yunanla kendisini kimlik bakımından eşdeğer gören Yunanlıların Helen üst kimliği taşıdıkları fikri hâkimdir. Yunan olmayanın barbar olarak tanımlanması ve öteki algısı da bu Helen ayrıcalıklı üst kimliğinin oluşturulmasından kaynaklanmaktadır.³⁶ Milliyetçi kimliklerin diğerleri ile ilişkileri sonucu inşa edildiği³⁷ bilgisinden hareketle; Yunanistan'ın öteki algısı temelinde, sürekli olarak Türkiye'nin yer aldığı ve kimliğini buradan hareketle inşa ettiklerini söylemek mümkündür. Nitekim geçmişten günümüze kadar dış politika ve stratejini bu alanda geliştirmişlerdir.

Öteki olarak nitelendirilen topluluklarla ilişkiler sonucu, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla ulusçu tarih anlayışı ortaya çıkmış ve buradan hareketle pek çok ulus, kökenlerini çok eskilere, yani antik dünyaya dayandırmaya başlamıştır. Yunanistan'da da aynı durum geçerli olmuş ve antik Yunanlılarla soydaş olduklarını ortaya atmışlardır. Aslına bakılırsa Antik Yunan'a kökenini dayandırma fikrine Ortodoksluk ve Bizans karşıydı. Ancak paradoksal bir çelişki olarak Yunanlılar, kökenlerini Ortodoksluğa ve Bizans'a da dayandırmaktadır. Ulusçu tarih anlayışına göre, bugünkü ulus devletler ile antik dünyadan bağ kurdukları topluluklar arasında kesintisiz bir bağlantı vardır. Ancak bu iddiayı körü körüne savunmak anlamsız olmaktadır. Çünkü söz konusu olan antik dünya ile günümüz ulus devletleri arasında geçen süre zarfında ulusun şekillenmesi bakımından bir çeşitlilik söz

³¹ Jean-François Bayart, *Kimlik Yanılsaması*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, 128.

³² Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.

³³ Rahmi Doğanay, Milli Mücadele Döneminde İtilaf Devletlerinin Pontusçu Faaliyetlere Yaklaşımı, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3 (2017), 59-73.

³⁴ Ömer Kul, "Karadeniz Bölgesinde Dış Destekli Pontus Faaliyetlerinin Amaç ve Hedefleri", *Pontus Meselesi Olaylar, Algular ve Gerçekler*, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019, 79.

³⁵ Alexis Heraclides, *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, Çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 41-44.

³⁶ Esra Özşüer, *Türkokratia*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, 213-214, 243-248.

³⁷ Thomas Hylland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2002, 169.

konusudur.³⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere saf bir Yunan ırkıdan söz etmek çok da doğru olmayacaktır. Antik Yunan'a dayanma fikri bilimsel olarak kanıtlanmamış olmasına rağmen Yunanlılar, bu durumu çok iyi kullanmakta ve Megali İdea savunuculuğunu şiddetli bir şekilde devam ettirerek Batı'nın da ataları olarak gördüğü Antik Yunan'ın devamı rolünü üstlenmektedirler.

19. yüzyılda 'Yunan sever' anlamına gelen ve Batıda Bizans hayranlığını ifade etmek için kullanılan Filhellenizm akımı nedeniyle Batı dünyası, Rum isyanlarını desteklemiştir.³⁹ Avrupa'nın icat edilmiş bir tarihi gerçekliğinden söz edecek olursak Yunan kökenine sahip oldukları da kurgusal bir tarih anlatımından öteye gitmemektedir. Amaçları, bu kültüre ait bir gelenek yaratmak ve yine Batı kaynaklı bir tarih algısı oluşturmaktır.⁴⁰ Batı devletlerinin ulusal kimlikleri bakımından ampirik çalışmalar yetersizdir.⁴¹ Geçmişte gerçek veya imgesel bir şekilde "ötekiler" ile karşılaşmalarının nasıl olduğunu bilmek, bu devletlerin tarihlerini anlamak ve kimlik oluşumlarına tanık olmak bakımından önemlidir.⁴² Yunanistan özelinde bakıldığında ötekiler ile kurduğu bağa ulus anlayışı çerçevesinde yorumlamak ve buradan hareketle bir sonuca varmak olasıdır.

Tarihsel ulus anlayışına bakıldığında doğruluğu tartışır olan temellerden beslenildiği görülmektedir. Bu anlayışın devlet oluşumuna katkı sunacak kadar etkili olması ise şaşırtıcı olmaktadır. Balkan bölgesindeki bağımsızlık hareketleri düşünüldüğünde, 1878 Berlin anlaşmasına göre bir devlet içinde yer alan herkesin yurttaş olarak kabul edildiği görülmektedir. Milliyet unsuru, anlaşmaya göre bu şekilde tayin edilirken bazıları bunun dışında din ve etnik kökeni milliyet olma bakımından gerekli saymıştır. Söz konusu olan anlaşma kapsamında Balkan Devletleri, ulus tanımlamasını, milliyetle bağdaştırmadan keyfi olarak geniş bir sınır içinde almaya çalışmışlardır. Genel olarak cemaat milliyetçiliği üzerinden hareket etmekte olan bu devletlerin yöneticileri ise düşman algısı içinde Helenleştirme politikası peşinde olan Yunanlılara yer vermiştir.⁴³ Düşman algısı içinde bunlara yer verilmesi nedeni, sahip oldukları ulus anlayışına göre keyfi bir tutum sergilemelerinin diğer uluslara olumsuz etki etmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da cumhuriyetçi olarak nitelendirilen kontrata dayalı ve cemaatçi olarak da nitelendirilen kolektif ruha dayalı iki ulus anlayışı vardır. Kolektif ruha dayalı olan ulus anlayışında önce ulus sonra devlet oluşumu söz konusu iken kontrata dayalı ulus anlayışında milliyet, doğal bir belirleyen olmayıp geleceğe yönelik inşa fikri söz konusudur. Kontrata dayalı veya cemaatçi ulus anlayışında ulus, siyasal örgütlenmenin bir sonucu niteliğindedir.⁴⁴ Avrupa devletlerinin kolektif ruha dayalı olan ulus anlayışına sahip olmaları ve bu anlayışın ifade ettiklerinden hareketle Yunanistan, bu minvalde bir ulus anlayışına sahiptir demek mümkündür. Yunanistan, 1830'da zaten antik Yunan kökenlerine sahip olduğu hayali ile devlet kurduğunda Megali İdea kapsamında adımlar atmış ve bu şekilde özellikle Anadolu içlerinde yer alan Rumları, Yunanlılık bilinci ile aşılama çalışmıştır. Karadeniz'deki halk arasında Pontus ruhunun yani 'Yunanlılık' bilincinin diri tutulması için çalışan Yunanistan'ın Yunan ulusunu en geniş anlamda tutması ve bunun için çalışmalarda bulunması için elbette bazı duygulara dokunması ile olmaktadır.

Yunanlılık bilincinin aşılması açısından Patrikhane'ye bağlı olan Karadeniz bölgesindeki Rumlar, çocuklarını eğitim almak bakımından Avrupa'ya göndermişlerdir. Bölgede yer alan Rumların Yunanlılaştırılması bakımından gerekli eğitimi alarak Avrupa'dan gelen bu çocuklar, Yunan üst kimliğinin oluşturulmasında gerekli zemini oluşturmuşlardır.⁴⁵

Althusser'e göre, Hıristiyan din ideolojisinde öznel, devletin ideolojik aygıtlarının gerçekleşmesi bakımından hareket etmektedir ve sadece tabiiyet altında bulunmak için varlardır. Dini anlamda "amin" düsturunun bu kişiler arasında benimsenmesi ise ideolojik açıdan destekleyici ve birleştirici bir unsur olmaktadır. Toplumsal temsil açısından ise kiliseler ve okulların egemen ideolojiye tabii olarak veya bir ideolojinin hakim olması açısından işlevsel olduğu görülmektedir.⁴⁶ Nitekim dinin ideolojik amaca hizmet etmesi bakımından Temmuz 1919'da

³⁸ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 21-23, 39, 55-56.

³⁹ İnan Aliyazıcıoğlu, "Jakob Philipp Fallmerayer'in", 209-226.

⁴⁰ Delanty, *Avrupanın İcadı*, 4, 28.

⁴¹ Hasting Donnan, Thomas M. Wilson, *Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletlerin Uçları*, Çev. Zeki Yaş, Ankara: Ütopya Yayınları, 2002, 22.

⁴² Rattansi, Westwood, *Batı Cephesinde*, 49.

⁴³ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, 7-18.

⁴⁴ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, İzmir: Aşına Kitaplar-Turmaks Yayıncılık, 2007, 258-260.

⁴⁵ Özgür Yılmaz, "Pontus Meselesinin Tarihsel Kökenleri 19. Yüzyılın Trabzon Rumları Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 31 (2008), 161-196.

⁴⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2010, 159, 208, 209.

Patrikhane kapısı üzerine çifte kartal taşıyan eski Bizans bayrağı asılması,⁴⁷ Pontus meselesinin ortaya çıkışında da dini kurumlar ve din adamlarının ön sırada gelmesi göze çarpan belirlenimlerdendir. Fener Rum Patrikhanesi,⁴⁸ Amerikalı Rum asıllı göçmen olan rahip Klematyos tarafından 1904 yılında İnebolu'da Manastır adı verilen tepede kurulan ilk Pontus teşkilatı, bu teşkilata bağlı alt teşkilatlar, 1908 yılında kurulan Müdafaa-i Meşruta ve şubeleri, Samsun Rum Muhacirin Cemiyeti, Pontus İdman Kulübü, İrfan Perverler Kulübü, Rum Teceddüt ve İhya Cemiyeti, Rum Muhacir Cemiyeti İnebolu şubesi meselenin ideolojik olarak destekleyicileridir.⁴⁹

Dinin ideolojiye hizmet etmesinden hareketle, kiliselerin Yunanlılık bilinci aşılmasındaki etkisine bakılacak olursa 19. Yüzyılda Yunan milliyetçiliğinin ortaya çıkması ve Osmanlı içindeki kiliselerin faal durumda olması sonucu ülkedeki her Hristiyan'ın Yunanlılaşma eğilimi içine girdiği ve kendilerini milliyetçilik etkisi ile Yunan kimliği altında tanımladığı görülse de söz konusu bölgede yaşayan Hristiyanların, 4. Yüzyılda Hristiyanlaştırılmaya başlanmış olan Gürcülerden geldikleri ve Rumcanın yerel bir versiyonunu konuştukları bilinmektedir. Helen kültüründen olanların buraya gelmesi ise Trabzon İmparatorluğu dönemine denk gelmektedir.⁵⁰ Milliyetçilik akımının etkisiyle Hristiyanlar arasında oluşturulan Yunan üst kimliği ile Yunanistan'ın kurgusal hayali kapsamında Hristiyan nüfusu fazla gösterip Karadeniz bölgesinin elde edilmesinin önünü açmak amacı vardı.

Kilisedeki rahiplerden okullardaki öğretmenlere kadar bir cemaatin grup üyelerinin iletişim içinde bulunduğu kişiler ve ortamlar, üyelere mevcut grubun tutumunun kademeli olarak edinmelerine yardımcı olmaktadır. Bu kazanılan edinimlerin doğruluğu ise bir başka grubun yanlışları üzerine temellendirilmektedir.⁵¹ Pontus meselesinde özellikle Anadolu'daki rahiplerin ve okulların etkisi bilinen bir gerçeklik haline dönmüş ve 1920 yılında Merkez Ordusu tarafından Merzifon Kolejine baskın düzenlenerek Pontus Krallığı, Büyük Yunanistan ve Ermenistan başlıkları altında hazırlanmış haritalar ele geçirilmiştir. Bu haritalarda kurulması planlanan Pontus Devleti'nin sınırları Batum'dan İnebolu'ya kadar geniş bir alanı kapsamış ve devletin merkezi olarak Samsun ili gösterilmiştir. Bunun yanında bu kolej, Rumlara gizli silah taşımış ve Rum çetelerini beslemiştir. 9 Şubat 1921 yılında alınan kararla İstanbul ve İzmir'deki papazlar sınır dışı edilmişlerdir.⁵² Meseleye dair tutumun hızlı bir şekilde benimsetilmek istenmesi açısından bu araçlar sıklıkla tercih edilmiştir.

Anadolu'dan sürekli olarak toprak talebi olan Yunanistan için gerekli olan fırsat, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla elde edilmiş ve galip devletler, barış görüşmeleri sonucu Osmanlı'yı, şartları ağır olan bir mütareke anlaşması imzalamak zorunda bırakmışlardır.⁵³ Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine göre, İtilaf Devletleri'nin güvenliğini tehdit eden bir durum meydana geldiğinde söz konusu tehdidin meydana geldiği yeri işgal edebileceklerdir.⁵⁴ Zaten 1904'ten başlayarak Pontus teşkilatlarının açılması ve bunların şubeler halinde yayılması söz konusu olmuş ve bu kuruluşlarla Karadeniz'de Samsun merkezli bir Pontus devleti kurmak bakımından bölgedeki Rumlar teşkilatlandırılmaya çalışılmıştır. Pontus adıyla da bir gazete çıkararak Pontusçular Fener Rum Patrikhanesi ve Merzifon Amerikan Koleji tarafından yoğun olarak desteklenmişlerdir. Bu dönemde bölgede oluşan çeteler, sürekli olarak ayaklanmışlar ve Mondros Antlaşmasının 7. Maddesine uygun olarak bölgenin işgaline basamak oluşturmuşlardır. 1. Dünya Savaşı'na gelindiğinde devletin seferberlik emrine uymayan Pontusçular, devlete karşı savaş ilan etmişlerdir.⁵⁵ Ağustos 1920'de I. Dünya Savaşı'nın ağır bir bilançosu olan Sevr Antlaşması İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti arasında imzalanmış ve buna göre Osmanlı Devleti parçalara ayrılmaya çalışılmıştır.⁵⁶ Yunan ordusu ise bu anlaşma sonrasında Türklere karşı savaşlar açmış ve sonuç olarak Türk orduları başarılı olmuştur.⁵⁷ Bu başarıdan dolayı Yunanistan ile Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Yunan ordusu, Meriç Nehri gerisine kadar çekilmiştir. Sonuç olarak Temmuz 1923'te ise Türkiye

⁴⁷ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Basımevi, 1995, 33-35.

⁴⁸ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, 70-71.

⁴⁹ Yusuf Sarıay, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, 85.

⁵⁰ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 346-347.

⁵¹ Teun A. van Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, Çev. Ayşe Demir, Ankara: Hece Yayınları, 2019, 368,383.

⁵² Kenan Esengin, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul: Ağrı Yayınları, 1975, 198-199,206.

⁵³ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 88.

⁵⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), 2305-21, M-01-01-1920, (12.08.2023)

⁵⁵ Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, 163,166,201,212.

⁵⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, İstanbul: Küre Yayınları, 2019, 138-139.

⁵⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, 19-23, 146-152, 191-193.

ile İtilaf Devletleri arasında Lozan Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁸ Süreç içinde Pontus meselesini değerlendirmek gerekirse; Balkan Savaşları ile ortaya çıkan ve I. Dünya Savaşı'nda faaliyetlerini hızlandıran Pontusçular, ülkeye kayıplar verdimiş, bölgenin düzenini bozmuştur. Ülkenin parçalanma tehdidi ve milli mücadele verilmeye başlanması ile bu mesele, ayrı bir çaba verilmesini gerektirmiş ve Ermeni meselesiyle beraber askeri kuvvetlerin bölünerek ülkeyi savunmada gecikmelere neden olmuştur.

Lozan Antlaşması sonucunda, 1 Mayıs 1923 tarihinde, Yunanistan ve Türkiye arasında 1926'ya kadar sürecek olan nüfus mübadelesi başlamıştır.⁵⁹ 30 Ocak 1923'te imzalanan Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi sonucu, Batı Trakya dışında Yunanistan'dan 400.000'i aşkın Müslüman-Türk nüfusun Türkiye'ye; İstanbul dışında Türkiye'den yaklaşık 1.250.000 Rum'un Yunanistan'a zorunlu mübadelesi gerçekleşmiştir. Kimlerin bu sözleşmeye dahil edilip edilmeyeceği sorunu yüzünden etabli meselesi ve diğer sorunlar, 1930 yılında karşılıklı anlaşma ile çözülmüş ve Lozan mübadelesi süreci bu şekilde sonlanmıştır.⁶⁰ Pontus meselesi kapsamında Karadeniz ve Anadolu bölgesinde var olan 190.000 Rum'un, mübadele anlaşması gereğince büyük bir kısmı Yunanistan'a tahliye edilmiş ve bunların içinde Türk Ortodoksları da yer almıştır.⁶¹ Pontus meselesi de yüksek oranda bu antlaşma ile bir süreliğine de olsa çözüme kavuşmuş ve Megali İdeacılar bir dönem sessiz kalmışlardır.

Bir grubun ulus haline gelebilmesi demek, o grubun aidiyet ve sadakat duygusunun yoğun bir şekilde gelişmiş olması demektir. Uluslar, kendileri için bir taraftar toplama eğilimindedir. Bu taraftar toplama olayı, ulustan ulusa değişkenlik göstermektedir ancak her ulus için ortak olan özellik, fazla taraftar toplama isteğidir. Taraftar, bir diğer adıyla üye, toplama isteğinde olan uluslar, aynı zamanda bunu bir sınırlılık içinde yapmaktadırlar. Etnik bağı önemseyen gruplarda bu sınırlılık genel olarak kan bağıının olmasıdır.⁶² Etnik bağı önemseyen toplulukların yanı sıra Pontus meselesi örneğinde de görüldüğü üzere Yunanistan, bu alanda en fazla üyeyi toplama eğiliminde olup Patrikhane ile beraber, Osmanlı içinde yer alan Rum halkı ayaklandırmak için Mütareke dönemine kadar geçen son 50 yılda 30.000'den fazla göçmeni bölgeye getirmiştir. Batı Anadolu'yu işgal etme amacı olan Yunanistan'a İtilaf Devletleri izin vermiş ve buradaki hedeflenen yerlerin işgali sonucu Venizelos, Pontus meselesi üzerinde daha fazla kafa yormaya başlamıştır. Venizelos, Pontusçuların Ermenilerle anlaşmasını ve birlikte hareket etmelerini savunmuştur. Bu doğrultuda Hrisantos, Ermenilerle iş birliği yoluna gitmiş ve Ermeni isteklerini ön planda tutmuştur. Türklerin güvenini kazanmak açısından da başarılı olmuştur. Bununla Hrisantos'un Pontus meselesi bakımından hareketsiz kaldığını söylemek de mümkün değildir. Pontus meselesinin yurt içinde faaliyetlerini Hrisantos sürdürürken yurt dışında ise Konstantinides bu meselenin ön planda bulunan savunucusu konumundadır.⁶³

Bu amaçla da Yunanlı olmanın en büyük ve tek şartı, Yunan soyundan gelmek; yani bir Yunan olarak doğmaktır.⁶⁴ Ortak dil, din, kültür gibi herhangi bir paydada tüm Yunanlıları toplamak zordur. Özellikle de Megali İdea kapsamında hak iddiasında bulunulan yerlerdeki halk üzerinde etki kurmak ve Yunanlılık bilincini yaşatmak bakımından 'Yunanlı olmak, sadece Yunan soyundan gelmekle kazanılır' inancı bulunmaktadır. Üye toplama isteğinde olan Yunanistan bakımından geniş ölçekte taraftar toplamak önemlidir. Yunanistan, bundan dolayı Megali İdea kapsamında yer alan Karadeniz bölgesindeki insanları da Yunan olduklarına inandırmak için birtakım çabalar vermiş olup halen bunun için mücadele etmektedir.

İşbu nedenden kaynaklı olarak Yunanistan, söz konusu olan bölgedeki Rumların nüfusu konusunda sürekli bir çarpıtmada bulunmuştur. 1831 yılında Trabzon'da 46.890 Müslüman, 11.431 Rum ve diğer azınlık vardır. 1881/1882-1893 yılları arasında yapılan sayıma göre Giresun'da 56.774 Müslüman, 11.369 Rum yer almıştır. 1897 yılına gelindiğinde Trabzon'da 933.728 Müslüman varken 181.044 Rum olduğu tespit edilmiştir. 1906 yılında, 1869 yılıyla kıyaslandığında, Rum nüfus %5,9 artış göstermiştir.⁶⁵ Genel olarak bölgeye bakılacak olursa Merkez Ordusu'nun 1921 verilerine göre, 2.391.316 Türk'e karşılık bölgede sadece 273.733 Rum yer

⁵⁸ Temuçin Faik Ertan, "Mutanka Mütarekesinden Lozan Antlaşması'na", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011, 145-146.

⁵⁹ Çağla Derya Tağmat, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Yunanistan'daki Etkileri", *Balkanlar ile Anadolu Arasında Bir Köprü*, Ed. Mustafa Kılınç, Ankara: PEGEM Akademi, 2022, 36.

⁶⁰ M. Murat Hatipoğlu, "Gerçek ve Sanal Ortamlarda "Pontus Meselesi": Uluslararası İlişkilerde Asılsız İddialara ve Bilgi Kirliliğine Somut Bir Örnek", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları 12/2*, 831-847.

⁶¹ Engin Berber, *Mübadeleye Bugünden Bakmak*, 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu 6 Ekim 2003 Bildirileri, Ankara, 2005.

⁶² Lawrence M. Friedman, *Yatay Toplum*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, 202-205.

⁶³ Sarıncay, vd., *Pontus Meselesi*, 17.

⁶⁴ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, 17.

⁶⁵ Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon*, 10-11.

almaktadır.⁶⁶ Ancak Yunanistan'a göre bu durum daha farklı lanse edilmiş ve Rumların bölgede azınlık oldukları kabul edilmemiştir. Yunanistan'ın taraftar toplama stratejisinin burada da etkili olmaya çalıştığını görmekteyiz. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile sonuçlanan bu mesele, her fırsatta açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

1940-1941 yıllarında Samsun bölgesinde Türk Tarih Kurumu tarafından arkeolojik kazılar yapılmış ve bu kazılar; bölgede yerli bir kültür olduğunu, Rum yerleşim yerinin olmadığını ortaya koyması bakımından önemli olmuştur.⁶⁷ Bu sayede Yunanların bölgenin Pontus Devleti zamanından beri Rum yerleşim yeri olduğuna dair iddiaları asılsızdır. Bu tarihi gerçeklik Yunanlıların dile getirdiği argümanların bilimsel bir niteliğe sahip olmadığını göstermektedir. Ancak millet, milliyetçilik ve kimlik olguları için bu tür bir tarihi gerçeklikten ziyade insanların inanmak istedikleri şeye inanmaları ya da onlara sunulan kurmaca tarih algısının gerçek olduğuna inanmaları daha öncelikli görülmektedir. Nitekim Eric Hobsbawm'a göre; millet, icat edilen bir olgudur. Aydınlar, tarihçiler ve kültür insanları tarafından icat edilir eğitim kurumları aracılığıyla da insanlara benimsetilir. Bir millete ait olanların bazı durumlarda söz konusu olan millete aidiyetlikleri bakımından tatmin edici bir veriden söz etmek mümkün değildir. Din, soy bağı gibi kriterlerden birinin ortak payda oluşturması milleti doğurmak için kabul görürken asıl milletler pek çok unsuru bir arada barındırmaktadır. Bir milletin parçası olmak, tarihin yanlış yazılmasıyla da mümkündür.⁶⁸ Bu makalenin ele aldığı konu örneğinde olduğu gibi Yunanlılar için tarih gerçeklikten çok onların "icat ettiği" sözde gerçekliğin gerçek olarak algılanması daha önemlidir.

Yunanistan'ın taraftar toplama stratejisi kapsamında yaptıklarına bakıldığında; 1962 yılında Küçük Asya Araştırmaları Merkezi kurulmuş ve Pontus meselesiyle alakalı olarak araştırmalar başlatmıştır. Müzik alanında yapılan bu araştırmalar, 1922 yılındaki yenilgi sonrası oluşan nüfus mübadelesi ile Yunanistan'a giden mültecilerin hafızasını ve kültürel mirasını korumak bakımından ortaya çıkmış olan bir kuruluştur.⁶⁹ Melpo ve Oktave Merlier tarafından kurulan bu merkezde; mülteci Rumların fonografik, sinematografik ve müzikolojik yönleri tespit edilerek arşivlenmiş ve sözde Pontus Soykırımı söyleminde bir söylem niteliği taşımıştır.⁷⁰ Ancak geçmişten itibaren Anadolu'ya yapılan Türk akınları, yerli halkı kültür bakımından her ne kadar etkilemişse de onları yok etmeye veya da yerinden etmeye neden olacak bir girişimde bulunmamıştır.⁷¹ Bu durumda Anadolu'da sadece Pontus davası güdenlere değil hiçbir yerli halka zulüm edilmemiştir.

3 Eylül 1974 yılında Andreas Papandreou tarafından Panhelenik Sosyalist Hareket Partisi yani kısa adı ile PASOK kurulmuş ve bu partinin Türkiye'ye karşı birtakım faaliyetleri söz konusu olmuştur. PASOK merkez yönetim kurulunun üyesi olan Mihalis Haralambidis, bu kapsamda Pontus, Ermeni ve PKK meselelerini desteklemiştir. Karadeniz bölgesinde birtakım faaliyetler yürütmekte olan Savas Kalenderidis ise Yunan İstihbarat Örgütü (EYP)'ne mensuptur. Kalenderidis tarafından bölgedeki gençler sosyal ve ekonomik anlamda desteklenmiş ve Yunanistan'da eğitim görmeleri bakımından teşvik edilmişlerdir. Bu amaç ile bölgede işsiz ve üniversite kazanamamış olan gençler, Yunanistan'a götürülerek bu imkânlar sağlanmıştır. Yunan istihbarat görevlisi Kalenderidis, 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın Kenya'ya geçmesinde büyük rol oynamıştır.⁷² Buradan da anlaşılacağı üzere Yunanistan, Türkiye'de bölücü faaliyetlerde bulunan bir terör örgütü ile irtibat halinde olmuş ve sürekli olarak destek sağlamıştır. Bu sayede Türkiye'yi bölmenin ve Megali İdea kapsamında olan yerleri ele geçirmenin yollarını aramıştır.

PASOK partisinin "Ege Savaşı Kürdistan'dan başlar" seçim sloganı, partinin iktidara gelmesinden sonra devlet politikası niteliği taşımıştır.⁷³ Parti 1981 yılında iktidara gelmiş ve Pontus meselesi ülkenin gündemine taşınmıştır.⁷⁴ PASOK partisinin tutumu, Türklere düşmanca bir tavır içine girilmesine sebebiyet vermiş ve Pontus hülyasının canlanmasında etkili olmuştur.

Yunanistan, 1974 yılından itibaren 450'nin üzerinde Türkiye aleyhine çalışmalar yürüten dernek kurmuş ve bunlardan 52 tanesi ise Türkiye üzerinde toprak talebinde bulunmuştur. Dünyanın farklı yerlerine 176 Pontus

⁶⁶ Sarıncay, vd., Pontus Meselesi, 98-99.

⁶⁷ Köse, *Yunanistan'ın Türkiye*.

⁶⁸ E. J. Hobsbawm, Çev. Osman Akınhay, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, "Program, Mit, Gerçeklik", İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, 9,17,19-20,24,27-28,115.

⁶⁹ Historical Overview of the Centre for Asia Minor Studies (helleniccomserve.com) Erişim 06.01.2023.

⁷⁰ Hatipoğlu, Gerçek ve Sanal Ortamlarda, 831.

⁷¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970, 4.

⁷² Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

⁷³ Ali Güler, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Ankara: TÜRKAR Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, 2007, 142.

⁷⁴ Köse, *Yunanistan'ın Türkiye*.

derneği kurmuş olan Yunanistan, bu dernekleri ise Pan-Helenik Pontuslular Derneği ve Güney Yunanistan Pontus Dernekleri Federasyonu altında toplamıştır. Doğu Karadeniz'den göçen Rumlar tarafından ise Pontus meselesi kapsamında dernekler kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri; ABD ve Kanada Pontus Dernekleri Federasyonu, Avustralya Pontus Dernekleri Federasyonu Rusya Yunanlıları Evrensel Birliği ve Almanya Pontus Dernekleri Federasyonu olmuştur.⁷⁵ Bu dernekler, belirli zaman aralıklarında Pontus Helenizmi Kongreleri düzenlemekte ve bu kongrelere üst düzey devlet görevlileri katılmaktadır. Bu kongrelerde 350 bin Pontusluya Türkiye'nin soykırım yaptığı iddiaları yer almakta ve bunların I. Dünya Savaşı esnasında ve Milli Mücadele döneminde olmak üzere 2 aşamalı gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Bunlara göre, Türkiye'de 700.000 Pontuslu vardır ve 350.000'i katliam ve sürgün yoluyla yok edilmiştir, 180.000'i Yunanistan'a gönderildi. Bu kongrelerde Türkiye'nin bu soykırımı tanıyıp tazminat ödemesi savunulmaktadır. Yunanistan, Avrupa Parlamentosu merkezi, İngiltere, Almanya ve Rusya'da çeşitli sergiler düzenlenmektedir. Mütareke döneminde 250-260 bin civarında olan Rum nüfusunun 350 bininin katledilmiş olduğunu savunmaları hayal ürünü olmaktadır. 1980'lere gelindiğinde Yunanistan düşmanın düşmanı olarak atfettiği PKK terör örgütünü destekleyerek İran, Suriye ve Ermenistan'la yakınlık kurmaya çalışmış ve 1990'larda ise aynı mantıkla Mısır, İsrail, Ermenistan, İran, Gürcistan, Rusya, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Suriye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.⁷⁶ Bu yolla Türkiye'yi çevreleme politikasına giren Yunanistan, Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinme ve ilişkileri geliştirme politikasını uygulamış ve halen de uygulamaktadır.

PKK terör örgütüne destek verilmesinin yanı sıra Ermeni terör örgütü ASALA'ya da Yunanistan destek vermiştir.⁷⁷ Yunanlıların PKK'ya destek vermesinin temelinde sözde Kürt dostu bir tavır takınırken aynı tutumu İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler söz konusu olduğunda terk etmektedir.⁷⁸ Türkiye'deki Kürtler söz konusu olduğunda ilgisini saklamayan Yunanistan'ın Türkiye karşıtı bir tavır içinde olduğunu buradan anlamak mümkündür.

Varlığın belirlenmiş bir şey olmasından düşüncesiyle kendileri tanımlayan Yunan-Batı düşüncesini Castoriadis, özerkliğin bireysel ve toplumsal manada bir şeffaflığa yol açmadığı bilgisinden hareketle, toparlamacı kimliklendirici bir mantık çerçevesinde değerlendirmektedir.⁷⁹ Toplumsal şeffaflıktan uzak bir çizgide yer alan Yunanistan, sözde soykırım iddiası noktasında Vatikan, Amerika ve Fener Rum Patrikhanesi tarafından desteklenmektedir. 1982'de Anavatanları Kurtarma Dünya Komitesi adına Yunan Kültür Bakanı Melina Merkuri tarafından dağıtılan kartta yer alan haritada Türkiye; Pontus, Kürdistan ve Ermenistan olarak parçalanmış bir şekilde gösterilmiştir.⁸⁰ Yunanistan'ın aradan uzun yıllar geçmesine rağmen Pontus meselesini canlı tutmaya çalışması ve uluslararası arenada bu konunun dillendirilmesi isteği söz konusu olmaktadır. Nitekim halen daha Yunanistan bu meseleyi gündemde tutmaya çalışmaktadır.

Bir cemaatin yeni bir teori geliştirmesi söz konusu olduğunda kimliğini de bu çerçeveden yeniden tanımlaması gerekmektedir. Durumsal bir kimlik geliştirmenin de mümkün olduğu bu durumda oluşturulan kimlik tanımlanması, çöküşe geçebilir veya tam tersi de mümkün olabilir.⁸¹ Sonradan oluşturulan Pontus teorisi kapsamında Yunanistan'ın yeniden kimlik tanımlaması açısından sesini duyurmakta her basamağı denemesi söz konusudur.

1982'de Pontus meselesini ve Megali İdeayı konuşmak bakımından bir haftalık bir konferans düzenlenmiş, 1984 yılında Yunanistan'da yaşayan Pontuslular ile alakalı olarak bir dizi film çekilmiştir. 1988 yılında yine Selanik'te Pontus meselesi kapsamında bir kongre toplanmış, 1990 yılında devlet denetimi altında olan bir Yunan kanalında 'İstanbul: Konstantin'in kenti' adıyla bir program yayınlanmıştır.⁸²

1990 yılında Avrupa Parlamentosu binasında sergi düzenlenmiş ve Yunanistan'da Küçük Asya Bankası kurulmuştur. 1991 yılında da Alman Pontus Dernekleri Federasyonu tarafından 1916-1923 yılında katledilen Pontuslular ile alakalı olarak bir fotoğraf sergisi açılmıştır. BM ve AĞİK'e Panhelenik Pontuslular Derneği sürekli olarak yazılar göndermiş ve dünyanın ilgisi bu konuya çekilmeye çalışılmıştır. 1993 yılında yine kongre,

⁷⁵ Sarımay, vd., Pontus Meselesi, 109-110.

⁷⁶ Köse, Yunanistan'ın Türkiye.

⁷⁷ Sarımay, vd., Pontus Meselesi, 60.

⁷⁸ Heraclides, Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike", 77.

⁷⁹ Kanakis Leledakis, *Toplum ve Bilinçdişi*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2000, 143-151.

⁸⁰ Kemal Çelik, "Gümüşhane ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8, (2019), 143-152.

⁸¹ Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, 183, 184, 186-187.

⁸² Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

sempozyumlar ve Doğu Karadeniz bölgesine unutulmayan vatanlara gezi adı altında seyahatler düzenlenmiştir. 16 Ocak 1994'te Sümela Pontuslular Derneği tarafından Selanik'te konuyla ilgili panel düzenlenmiştir.⁸³

1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİT), İstanbul'da imzalanan bir antlaşma ile kurulmuş ve Yunanistan'da bu örgüte dâhil olmuştur.⁸⁴ Yunanistan'ın Karadeniz'e sınırı olmayıp bu örgüte dâhil olması ise düşündürücü bir durumdur.

Pontus soykırımının tanınması bakımından ilk girişim Amerika'dan gelmiş ve 23 Şubat 1994 yılında "Pontus Rumları İçin İnsani Yardım Çağrısı" isimli bir yasa tasarısı New York Senatörü Alphonso Marcello d'Amato tarafından Amerikan Senatosu'na sunulmuştur. Bu yasa tasarısının senatoya sunulmasından sadece 1 gün sonra, 24 Şubat 1994'te, Yunan Parlamentosu'nda Pontus Rum Soykırımını tanıyan bir yasa oy birliği ile kabul edilmiştir. Yunan Cumhurbaşkanı Constantine G. Karamanlis tarafından 7 Mart'ta onaylanan 2193 sayılı kabul edilen yasaya göre, 19 Mayıs Pontus Helenlerinin Soykırımını Anma Günü olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Buradan Amerikan ve Yunanların birlikte koordineli bir karar aldıkları anlaşılabilir.

Koordineli bir şekilde yapılan tüm bu faaliyetlerin yanı sıra meselenin kuramsal sınırları ile dini inanç sistemlerinin dayanıklı olması arasındaki örüntüde hareketle⁸⁶ 1993 yılında Sümelalı Meryem Ana Vakfı tarafından düzenlenen toplantıda Yunan Başbakanı Mitsotakis, Anadolu'daki Helenizm'in köklerinden koparıldığına değinmiştir. 1996 yılında Sümela Manastırında I. Karadeniz Helen Toplulukları Kongresi düzenlenmiş ve kongreye Türkiye'ye dostane bir tutum içinde olmayan Yunan kuruluşları da davet edilmiştir. Aynı yıl Karadeniz'de festival ve kültürel etkinlikler düzenlenmiş ve bölge halkının konu ile ilgili nabzı ölçülmüştür.⁸⁷

Durchein'a göre dinin kolektif duygu ve düşünceleri devam ettirme ve kuvvetlendirme ihtiyacının olması teoreminden⁸⁸ hareketle Yunanistan'ın da sürekli olarak dini, Pontus meselesini devam ettirmekte ve kuvvetlendirmekte kullandığını görebiliriz. Nitekim 1997 yılının eylül ayında yapılan Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu, Fener Rum patriği Bartholomeos tarafından gündeme gelmek ve Pontus meselesini desteklemek bakımından düzenlenmiştir. Sempozyum, Yunan bandralı olan Venizelos gemisinde gerçekleştirilmiş ve Trabzon limanı ilk durak olmuştur. Buradan Batum, Novorossisk, Yalta, Odessa, Köstence, Varna, İstanbul ve Selanik limanlarına da giden gemideki heyet Trabzon limanına yaklaştığında halktan tepki görmüş, şehir gezisi ve Pontik dans gösterisi fikirleri ise bu durumda iptal edilmiştir.⁸⁹

1998 yılında Yunan Parlamentosu, 14 Eylül'ü Küçük Asya Helenlerinin Türkler tarafından soykırıma uğramasının yıldönümü olarak kabul etmiştir. 19 Mayıs'ın milli bayram olarak anılması, eğitim kurumlarında konuya ilişkin konuşmaların yapılması, kiliselerde ayinlerin düzenlenmesi kararı alınmış ve aynı kararın benzeri Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi tarafından da alınmıştır.⁹⁰ Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesiminde alınan kararların benzerlik göstermesi, iki devletin bu mesele etrafında birlikte hareket ettiğini göstermek açısından önemli olmaktadır.

Tehdit algılaması bakımından Türkiye'yi ilk sıraya koyan Yunanistan; Türkiye'deki Rumları kışkırtmak, terör örgütlerini desteklemek, Türkiye aleyhine çalışmalar yapmak, Kıbrıs'taki Rumları kışkırtmak ve iki ülke arası sorunları dünya kamuoyuna duyurarak destek toplamaya çalışmıştır.⁹¹ Kimlik olgusuna bakıldığında ben ve öteki üzerinden oluşturulan bir kimlik tanımlaması karşımıza çıkmaktadır. Yunanistan kimlik meselesini, öteki olarak tanımladığı Türkiye üzerinden biçimlendirmeye çalışmıştır.

Yunanlılar, Osmanlı Devleti döneminden başlayarak bir göç dalgası hareketi başlatmışlar ve icat ettikleri tarihin gerçek olmasını dilediklerinden dünyada pek çok ülkede yayılmışlardır. Özellikle Amerika ve Avustralya gibi

⁸³ Sarıay, vd., Pontus Meselesi, 59, 110-113.

⁸⁴ Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

⁸⁵ Palabıyık, *Deveci Bozkuşu*, "Pontus Meselesi", 77.

⁸⁶ Mathew Guest, "Dinin Yeniden Üretimi ve İletimi", Çev. İlkay Şahin, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, Der. Peter B. Clarke, Çev. Ed. İhsan Çapçıoğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012, 95.

⁸⁷ Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

⁸⁸ Roberto Cipriani, *Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler*, Yay. Haz. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, 116.

⁸⁹ Köse, *Yunanistan'ın Türkiye*.

⁹⁰ Çelik, "Gümüşhane ve Çevresinde" 143.

⁹¹ Köse, *Yunanistan'ın Türkiye*.

ülkelerde yoğunluk gösteren Yunanlılar, dünyanın pek çok ülkesinde diaspora özelliği göstermektedirler.⁹² Bu sayede yarattıkları kimlik algısı üzerinden yer aldıkları ülkelerin kamuoylarını etkileyebilmektedirler.

2001-2002 yılında Yunanistan, Ankara Büyükelçiliği tarafından Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne devlet bursu vermek için başvurmuş, 2002 yılında Fener Rum Patriği Batholomeos tarafından Kastamonu'ya bir gezi düzenlenmiş ve aynı yıl Milli Güvenlik Kurulu tarafından yapılan bir toplantıda misyonerlik faaliyetleri görüşülmüştür. 2004 yılında Yunanistan'dan turist adı altında Karadeniz bölgesine gelenler ve yöre halkı ile temas kuranlar olmuştur.⁹³ 2005 yılında Selanik'te düzenlenen Pontus Soykırımının tanınmasıyla alakalı gösteride Türkiye Başkonsolosluğu etrafında sözde soykırımla alakalı bildiriler dağıtılmış ve Türk bayrakları yakılarak yerlerde çiğnenmiştir. Aynı yıl Mayıs ayında Eurovision şarkı yarışmasında sözde Pontus ezgileriyle oluşan ancak Karadeniz müziği tarzında bir müzikle Yunanistan yarışmaya katılmıştır.⁹⁴

2005 yılında Yunanistan'da Pontus soykırımı ve Helenizm yönelimi ile alakalı bir ders lise müfredatına eklenmiştir. 15 Ağustos 2010 yılında Sümela Manastırı'nda ayin yapılmasına izin verilmiş ancak bölgede Ortodoks Hristiyan olmamasından dolayı Ermenistan, Yunanistan ve Rusya'dan Hristiyan kişiler Trabzon'a gelmiştir. Törende bir anda Yunanistan bayrakları çıkarılmış, Pontus haritası baskılı kıyafetler giyilmiştir. Bu şekilde ayin, bir propaganda aracı olmuştur. 2015 yılında sözde Ermeni soykırımını kabul etmeyenlerin hapis veya para cezasına çarptırılmasıyla alakalı olarak Yunan Meclisi tarafından bir yasa kabul edilmiştir. Bu yasa kapsamında hem Ermeni hem de Pontus soykırımını inkâr etmek yasaklanmıştır. 2015 yılında 19 Mayıs Pontus Rumları Soykırımı anma töreni gerçekleştirilmiştir ve 353.000 Pontuslu Rum'un soykırıma uğradığı iddia edilmiştir. Bu törende yaklaşık 3.000 gösterici toplanmış ve protesto eylemlerinde bulunulmuştur. Bunlar arasında Abdullah Öcalan'ı Kenya'ya kaçırarak Savaş Kalenderidis'te bulunmaktadır.⁹⁵ Yunanistan, günümüzde bile Pontus davasını gütmekte ve bu noktada çalışmalarını sürdürmektedir. Ülkenin gündeminde en fazla Türkiye'ye yer verilmektedir.⁹⁶ Vatandaşlarının kimliğini Türk düşmanlığı üzerinden şekillendiren Yunanistan, bu sayede kendi vatandaşları için bir tehdit olarak öne çıkardığı Türk algısı üzerinden Yunan kimliğini perçinlemektedir.

Bazı ulusların kanıtlanabilir bir veri olmaksızın daha fazla icat edildiğine istinaden ortak bir soy ve aidiyet bağının iddia edilmesinde milliyetçilik en büyük destekçi olmaktadır. Tek bir soy bağının tarihin gerçekliğiyle çakışması ise soy bağının olduğu sıcak etnisiteye değil, hesaplamalarla ortaya atılan yani icat edilen soğuk bir etnisite varlığını ortaya koymaktadır.⁹⁷ Yunanistan'ın ortak soy bağına dayanan büyük bir devlet kurma arzusunu milliyetçilik duygusu ile perçinlemektedir. Burada Yunanistan'ın icat ettiği tarihi algıdan hareketle, Pontusla ilgili olarak soğuk bir etnisite oluşturmak istediğinden bahsedilebilir.

Yunanistan, aynı zamanda plastik sanatlar bakımından da Pontus meselesinin canlı tutulması bakımından çalışmalar yürütmüş ve sınırları içinde bugüne kadar 57 heykel/anıt inşa etmiştir.⁹⁸ 7 Mayıs 2006 yılında Selanik'te Pontus Rum Soykırımı anıtı dikilmiştir.⁹⁹ Yunanistan tarafından Karadeniz'de Lazcılık Politikası da uygulanmakta ve bununla bölge halkının aslında Rum olduğunu, dillerinin yok olmasının engellenmesini her alanda vurgulamaktadır. Bu yolla ayrılıkçı fikirler, bölge halkına empoze edilmeye çalışılmaktadır. Yunanistan'daki Ogni Dergisi, Lazcılık politikasının savunucusu olarak faaliyet göstermektedir.¹⁰⁰ Yunan kimliği ile özdeşleştirilen Karadeniz'deki sözde Pontus varisi olan halk ile sadece kimlik bakımından özdeşleşme fikri yetersiz kalmakta ve bu bağlamda arada oluştuğuna inanılan bağ, güçlendirilmek için sürekli olarak çalışılmaktadır.

Günümüzde Türk ders kitaplarında Osmanlı döneminde var olan Ortodoksların hoşgörü ile yönetildiğinden ve Yunanca konuşmadıklarından bahsedilirken aynı durum Yunan ders kitaplarında görülmemektedir.

⁹² Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 15-17.

⁹³ Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

⁹⁴ Hatipoğlu, "Gerçek ve Sanal Ortamlarda", 831.

⁹⁵ Kolutek, *Tarih Perspektifiyle*.

⁹⁶ <https://www.kathimerini.gr/> Bu haber sitesinde Türkiye'ye sürekli olarak yer verildiğini görebilirsiniz.

⁹⁷ Steve Fenton, *Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*, Çev. Nihat Şad, Ankara: Phoneix Yayınevi, 2001, 128, 129, 241.

⁹⁸ Neval Konuk Kalaçoğlu, "Kamuoyu Oluşturmada Propaganda Aracı: Pontus Anıtları", *Pontus Meselesi Olaylar, Algılar ve Gerçekler*, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019, 111.

⁹⁹ Palabıyık, Devenci Bozkuş, "Pontus Meselesi", 77.

¹⁰⁰ Köse, *Yunanistan'ın Türkiye*.

Pontusluların zorla Müslüman olmaya zorlandıkları ve inançlarını gizliden gizliye devam ettirdikleri bilgilerine yer verilmektedir.¹⁰¹

Yunanistan, ders kitaplarında yer verilen bilgilerin yanı sıra günümüzde özellikle Doğu Karadeniz ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gizli Hristiyanların yaşadığını zaten her fırsatta iddia etmektedir. Buna göre sözde Hristiyan olan kişiler, İslamiyet'i kabul etmiş görünerek Hristiyan inançlarını gizliden gizliye yaşamaktadır. Karadeniz'e turistik gezi adı altında giden Yunanlar, bölge halkının dini inançlarını ve etnik kimliklerini sorgulamalarına ve şüpheye düşmelerine neden olacak faaliyetlerde bulunmaktadırlar.¹⁰² Var olan günümüz uluslararası sistem koşulları neticesinde askeri anlamda bir dış müdahale gerçekleştirme noktasında kısıtlı olan Yunanistan, Pontus meselesini canlı tutmak bakımından bölge halkını yanında tutmaya ve bu meselesi uluslararası mecrada dile getirmeye çalışmaktadır. Ancak gerçek dışı olan soykırım iddiaları, Türkiye için herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika tarafından kurulması planlanan dünya düzenine ilişkin görüşlerin yer aldığı Wilson Prensiplerinin Türk yönetiminde bulunan diğer unsurların tam özgürlüklerinin sağlanmasıyla ilgili 12. Maddesi kapsamında Yunanistan, Pontus meselesi ile ilgili Doğu Karadeniz bölgesinde karışıklık çıkarmaya çalışmıştır. Bölgedeki Rumların Türklerin baskısından mustarip oldukları söylenirken aynı zamanda bölgeye yapılan Rum göçleri de dikkat çekmektedir. Bölgede Türkler tarafından Rumlara veya başka bir azınlık gruba yapıldığı söylenen baskılar gerçek dışıdır. Bölgedeki Rumların çete faaliyetlerine katılmaları ve ileri gitmiş olmalarında Yunanistan ve İngiltere etkili olmuştur.

Aslında kayıp bir kimlik algısı üzerinden yaratılmaya çalışılan Ermenivari bir söylemle hareket eden Pontusçuların Yunanlı bir bilinçle ve Yunanistan destekli hareket ettikleri, sözde kurulacak olan Pontus Devleti için tasarlanmış olan bayraktan anlaşılmaktadır. 1920 yılında Londra'da Fener Rum Patrikhanesi tarafından açılan bir cemiyetin Hristiyan dünyasının merhametinin uyandırılması bakımından faaliyetler yürütmesi ile bundan bir yüzyıl öncesinde Yunanistan'ın kurulmasından önce çıkan isyanlarda da Batılı devletlerin desteği görülmesinin benzerliği, buradaki ayrılıkçı fikir kaynaklarının her zaman Batı tarafından korunduğunu belki de icat edildiğini söylemek mümkün olmaktadır.

Lozan Antlaşması ile aslında sonuçlanmış görünen meselenin aslında Yunanistan açısından çözüme kavuşmadığı ve devam ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye açısından sorun çözüme çoktan kavuşmuştur. Ancak Yunanistan, sorunu içselleştirmiş ve eğitim uygulamaları ile ülkedeki gençlerin de içselleştirip konuyu savunmalarına ortam hazırlamıştır. Bu pratikler, kimlik meselesinin basitçe kültürel ya da psikolojik bir sorun olmadığını siyaset alanı tarafından şekillendirilen ve manipüle edilen bir olgu olduğunu göstermektedir. Nitekim Yunanistan'ın hayata geçirmeye çalıştığı bu örnekte Pontus kimliği, Yunan kimliğinin bir cüzü olarak ele alınmakta ve Yunan gençlerine eğitim kurumları aracılığıyla enjekte edilmeye çalışılan bir siyasi ve kültürel kimlik haline dönüşmektedir. Helenleştirme politikası güden Yunanlılar, Balkan devletlerinin bağımsızlık ilan ederlerken her ne kadar düşman algısı içinde yer alıyorsa bugün de bu politikayı gütmeye ve düşman algısı çerçevesine dâhil olmaya niyet etmektedirler.

Pontus meselesini tekrardan kaşıyıp kanatmaya çalışan Yunanistan olmuş ve 1990 yılında Pontus meselesine olan ilgi zirveye çıkmıştır. Pontus meselesinin yeniden canlandırılmasında; Kıbrıs, Ege kıta sahanlığı, Yunan adalarının silahlandırılması, 1980 Deniz Hukuku'nun yenilenmesi, Ermeni Soykırımı'nın 1980'lerden sonra canlandırılması etkili olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecini de etkilemekte olan bu sorunlar, sık sık Yunanistan tarafından dile getirilmekte ve uluslararası camiada Türkiye aleyhine kullanılmaktadır. Pontus Soykırımını Türkiye'nin tanınamış olması, Avrupa Birliği sürecinde engel oluşturmaktadır.

İcat edilmiş bir tarih algısından hareketle tarihi çok öncelere dayanan Pontus meselesi, Yunanlılar tarafından zaman zaman bölge halkının yıpranmasına zaman zaman da Rum milletinin yıpranmasına yol açtığı bilinmektedir. Soykırım olarak anılması bakımından yoğun çabalar veren ve kendi ülkesinde bunu yasalastırma girişiminde bulunan Yunanistan, uluslararası camiada da sürekli gündem olma peşindedir. Bugün eğer bir soykırımdan bahsedilecek olursa bu, Yunanların 1821 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için çıkardıkları Mora İsyanı sırasındaki Tripoliçe Soykırımı olmalıdır. 30.000'den fazla olduğu tahmin edilen Türkler, bu katliam

¹⁰¹ Betül Ayanoğlu, *Türk-Yunan Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

¹⁰² Çelik, "Gümüşhane ve Çevresinde" 143.

sırasında hayatlarını yitirmiştir. Yunanistan, aynı zamanda kuruluşundan beri ortaya koyduğu Megali İdeası bağlamında toprak alma hevesi içinde olmuştur. Karadeniz bölgesinde eskiden beri kurulmasını beklediği ve düşlediği Pontus Devleti'nin kurulmaması, Yunanistan'a göre bir ihlaldir. Ancak burada gerçek bir ihlal durumundan bahsedilecek olursa bu, Yunanistan'ın kurulduğunda 32.000 km² iken günümüzde 131.957 km²'ye ulaşması olmalıdır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

Kaynakça

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Telif Eserler

Ahmad, Feroz. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (18. Ve 19. Asırlarda)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940.

Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2010.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

Ayanoğlu, Betül. *Türk-Yunan Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Bayart, Jean-François. *Kimlik Yanılsaması*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

Berber, Engin. *Mübadeleye Bugünden Bakmak, 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu 6 Ekim 2003 Bildirileri*, Ankara, 2005.

Bilgin, Nuri. *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar-Turmaks Yayıncılık, 2007.

Biryol, Uğur. *Karadeniz'in Kaybolan Kimliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Blanchot, Maurice. *İtiraf Edilemeyen Cemaat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

Castoriadis, Cornelius. *Toplum İmgeleminde Kendini Nasıl Kurar? Cilt 1: Marksizm ve Devrimci Kuram*. Çev. Hülya Tufan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Cipriani, Roberto. *Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler*. Yay. Haz. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Çapa, Mesut. *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:135, Sayı 3, Sayı A.37,1993.

Çapa, Mesut, Usta, Veysel. *Ortahisar Tarih Müzesi Arşivi Belgelerinde Pontus Meselesi*. İstanbul: Tarih Müzesi Yayınları-1, 1. Baskı, Ekim 2017.

Çelik, Kemal. "Gümüşhane ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8 (2019) 143-152.

Delanty, Gerard. *Avrupa'nın İcadı*. Ankara: Adres Yayınları, 2004.

Demircioğlu, İsmail Hakkı, Çiçek, Rahmi, Okur, Mehmet. *Karadeniz'de İsyân Mübadele ve Propaganda*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Dijk, Teun A. van. *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*. Çev. Ayşe Demir. Ankara: Hece Yayınları, 2019.

- Doğanay, Rahmi. "Milli Mücadele Döneminde İtilaf Devletlerinin Pontusçu Faaliyetlere Yaklaşımı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3 (2017), 59-73.
- Donnan Hasting, Wilson, Thomas M. *Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletlerin Uçları* (Çev. Zeki Yaş). Ankara: Ütopya Yayınları, 2002.
- Erdem, Nilüfer. *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Etnisite ve Milliyetçilik*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2002.
- Ertan, Temuçin Faik. "Mudanya Mütarekesinden Lozan Antlaşması'na", *Başlangıcından Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ed. Temuçin Faik Ertan. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- Esengin, Kenan. *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayınları, 1975.
- Fenton, Steve. *Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. Çev. Nihat Şad, Ankara: Phoneix Yayınevi, 2001.
- Friedman, Lawrence M. *Yatay Toplum*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922, Cumhuriyete Doğru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Guest, Mathew. "Dinin Yeniden Üretimi ve İletimi". Çev. İlkay Şahin, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*. Der. Peter B. Clarke. Çev. Ed. İhsan Çapçoğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2012: 91-121.
- Güler, Ali. *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*. Ankara: TÜRKAR Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, 2007.
- Hatipoğlu, M. Murat. "Gerçek ve Sanal Ortamlarda "Pontus Meselesi": Uluslararası İlişkilerde Asılsız İddialara ve Bilgi Kirliliğine Somut Bir Örnek", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları* 12/2, 831-847.
- Heraclides, Alexis. *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*. Çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Hobsbawm, E. J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, "Program, Mit, Gerçeklik"*. Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Homerus. *İlyada*. Çev. A. Erhat, A. Kadir, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1958.
- İnan Aliyazıcıoğlu, Zeynep. "Jakob Philipp Fallmerayer'in Trabzon İmparatorluğu Tarihi Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 22 (2017), 209-226.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Jelavich, Barbara. *History The Balkans 20. Century*. ABD: Cambridge University Press, 1985.
- Karpat, Kemal. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Kolutek, Mikail. *Tarih Perspektifiyle Yunan Meselesi*. Doktora Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Konuk Kalaçoğlu, Neval, "Kamuoyu Oluşturmada Propaganda Aracı: Pontus Anıtları", *Pontus Meselesi Olaylar, Algular ve Gerçekler*, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Köse, Ertan. *Yunanistan'ın Türkiye ve Balkanlar Üzerindeki Stratejik Hedefleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2005.
- Kul, Ömer. "Karadeniz Bölgesinde Dış Destekli Pontus Faaliyetlerinin Amaç ve Hedefleri", *Pontus Meselesi Olaylar, Algular ve Gerçekler*, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Kurt, Yılmaz. *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Basımevi, 1995.
- Leledakis, Kanakis. *Toplum ve Bilinçdışı*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2000.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970.
- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Meri, Temel. "Millet Sistemi", *Milliyetçilik*, Ed. Tefvik Erdem, İstanbul: Otorite Yayınları, 2020.
- Millas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları.
- Okur, Mehmet. "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesinde Pontusçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 14 (2007), 1-28.

Özsüer, Esra. *Türkokratia*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

Palabıyık, Mustafa Serdar, Deveci Bozkuş, Yıldız. "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, 11/12 (2011), 77-139.

Rattansi, Ali, Westwood, Sallie. *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, Çev. Sevda Akyüz, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.

Saraçlı, Murat. *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar*, Ankara: Adres Yayınları, 2012.

Sarınay, Yusuf, Pehlivanlı, Hamit, Saydam, Abdullah. *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Smith, Anthony D. *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları 2016.

Smith, Michael Llewellyn. *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

Tağmat, Çağla Derya. "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Yunanistan'daki Etkileri", *Balkanlar ile Anadolu Arasında Bir Köprü*, Ed. Mustafa Kılınç, Ankara: PEGEM Akademi, 2022.

Türkdoğan, Orhan. *Etnik Sosyoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.

Umar, Bilge. *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.

Yalçın, Durmuş ve diğerleri. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Yılmaz, Özgür. Pontus Meselesinin Tarihsel Kökenleri 19. Yüzyılında Trabzon Rumları Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 31 (2008), 161-196.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

İnternet Kaynakları

Historical Overview of the Centre for Asia Minor Studies (helleniccomserve.com) Erişim 06.01.2023